

Ogynana Georgieva-Teneva – Associate Professor, New Bulgarian University

For Vihren Chernokozhev – with Respect and Gratitude

Abstract: This article discusses the author's literary acquaintance with Vihren Chernokozhev – a talented researcher of Bulgarian literature, focusing on his sustained interest in poets and fiction writers, works and artistic styles that were neglected by socialist literary criticism. It highlights Chernokozhev's insistence on bringing them back onto the literary scene and exploring them in depth, particularly with regard to their treatment of anti-totalitarian issues. The article goes on to discuss his analytical study of Bulgarian children's literature as an organic part of general literature and places emphasis on his collegial benevolence and critical detachment.

Keywords: Vihren Chernokozhev, literature, scientific research, anti-totalitarian issues

Огняна Георгиева-Тенева – доцент, Нов български университет

За Вихрен Чернокожев – с уважение и благодарност

Познавам Вихрен Чернокожев от началото на 1980-те години, а мястото на запознанството ни е Народната библиотека, както се наричаше тогава днешната Национална библиотека. Какво точно е четял тогава, не зная, но много вероятно е да са били списания от края на XIX – началото на XX век, защото по това време Йордан Василев бе събрал млади филолози да подпомагаме създаването на „Периодика и литература“ – голям проект на Института за литература. Помня Вихрен с одухотвореното му лице, със съсредоточеността му, с добрата му усмивка и с умението да се шегува. Знаех, че работи в Института за литература и че темата на дисертацията му – за Димитър Подвързачов – стои встрани от проблематиката, от която се интересувахме официозното литературознание. Тогава студентите нямахме добра представа за тази голяма литературна личност, целенасочено пропускана в лекционни курсове, университетски учебници и научни разработки. Впоследствие си дадох сметка, че Вихрен е сред първопроходците в един нов тип изследователска работа у нас в онези години, който ще разчупва идеологическата схема, загърбвайки осветената свише революционна линия в българската поезия и проза, соцреализма и априлските славословия, за да навлезе в забранените зони на литературното ни наследство. Днес, обглеждайки целия професионален път на Вихрен Чернокожев, виждам неговата методична и изключително плодотворна отдаденост на идеята за превръщане на литературоведските проучвания у нас в истинска наука, освободена от всякакви идеологически приложения.

Най-обобщено казано, главните заслуги на Вихрен Чернокожев за нормализиране на българското литературознание се отнасят до възкресяване на автори, които бяха осъдени от социалистическия нормативизъм на забора, като Димитър Подвързачов, Змей Горянин, Асен Христофоров, Трифон Кунев, Райко Алексиев и др.; до внимателното аналитично вглеждане в тематични полета и проблеми у автори, принадлежащи на канона, но проучвани едностранчиво, като Христо Смирненски, който привлече интереса на Вихрен Чернокожев със сатиричното си творчество; до изследването на литературните проекции на българския смях – културна зона, нарочно заобикаляна от „сериозните“

блюстителите на социалистическия ред в ценностната сфера; до опознаването на българската антитоталитарна литература, на нейните образни езици и послания, както и на нейни видни представители, като Радой Ралин; до оригиналните му изследвания на българската литература за деца.

Контактите ми с Вихрен станаха по-тесни в годините, когато бях редактор на сп. „Български език и литература“. Всъщност Вихрен не беше от авторите, които ме търсеха сами, за да предложат поредния свой текст. Обикновено аз бях тази, която, участвала в някакъв научен форум или информирана за него, предлагах на Вихрен да предостави текста си за публикуване в списанието. Така в „Български език и литература“ се появиха немалко негови статии – „Смирненски и българската сатирична традиция“ (1999, кн. 2-3), „Една непубликувана мемоарна книга за Елин Пелин“ с автор Змей Горянин (2003, кн. 1), „Антитоталитарната литература: памет за злото, отговорност за бъдещето“ (2009, кн. 6) и др. Ярък спомен имам от публикуването на „Прогонените „Песни за Македония“ (Пред 155-годишнината от рождението на Иван Вазов)“ (2005, кн. 5). Когато книжката излезе от печат, я занесох на Любомир Георгиев, член на редколегията на списанието. С присъщата си приветливост той ме покани да вляза и след минути книжката беше в ръцете на неговата съпруга Елена Георгиева, професор в Института за български език при БАН. Тя с интерес започна да разлиства топлото издание (и как иначе – това бе семейство библиофили, всичките стени в дома им в шкафове и стелажи с книги) и изведнъж започна възторжено да повтаря: „Най-после! Най-после!“. В първия момент не разбрах какво има предвид, но тя зачете на глас статията на Вихрен. Елена Георгиева, с голямото си филологическо познание и със също толкова голямото си родолюбие (днес тази дума употребявам много внимателно, за да избягна нежеланите отрицателни конотации, дошли с политиканския лъжепатриотизъм), мигновено оцени публикацията като убедителен жест срещу потушването на тази Вазова стихосбирка, заради идеологическите начертания на социалистическото литературознание. Така до „неудобния“ Смирненски застана „неудобният“ Вазов, все на страниците на „Български език и литература“. Впрочем тези статии и днес могат да се видят в Литернет – електронното списание на Георги Чобанов, който ги препубликува, а наред с тях публикува и ред други изследвания на Вихрен Чернокожев (а който познава Георги Чобанов, също отишъл си без време, вероятно е убеден в единението на двамата около ценностите на литературата, но и на демокрацията и гражданската отдаденост).

Статиите, които Вихрен Чернокожев даваше за „Български език и литература“, ми доставяха истинско интелектуално удоволствие. Причините са много, но на първо място ще изтъкна уменията за четене и „отдалече“, и „отблизо“, което придаваше на изследванията литературноисторическа панорамност в хармонично съчетание с проникновен анализ на конкретна поетика и послание, с важни обобщения, направени от позициите на широките познания и оригиналното тълкуване. Разработките на Вихрен се отличаваха с ясна мисъл и точен изказ – за разлика от множество други материали, които можеха да превърнат редакторския труд в сериозно изпитание. Вероятно мнозина си спомнят как след падането на дървените клишета от социалистическото писане за литературата, настъпи период на опиянение от свободата в боравенето с езика. От едната крайност – масовото придържане към идеологически „правилния“, скован и лишен от колорит език, махалото полетя към другата крайност – употреба на сложни термини, изковаване на неологизми по чужди словообразователни модели, утежнен синтаксис, въобще едно изпускане на духа от бутилката, което нерядко носеше елемент на претенция и дори наукообразност. Вихрен пишеше разбираемо за сложни неща, като в същото време текстовете му притежаваха една особена енергия, която, оказва се, е неподвластна на

времето, може би защото не е продукт на някаква мода и подражателство, а блика „естествено“ („как он дышит, так и пишет“, пееше Окуджава).

Другото „място“ на срещите ми с Вихрен беше литературата за деца. Когато готвех лекциите си по тази дисциплина, започнах да чета по-съсредоточено написаното от Вихрен, често в съавторство с неговия ангел Росица Чернокожева. С истинско интелектуално проникновение тези текстове обглеждат българската литература за деца в съпоставка с чуждестранната, осветляват творби на писатели, подлагани на политически репресии, изследват слабо познати страни на класически и съвременни творби, адресирани до невръстния читател. И нещо от друг, по-висок концептуален ред: с целия си научен авторитет Вихрен защитаваше тезата, че между „двете литератури“ – за деца и за възрастни, има органична близост и че е неоправдано те да бъдат мислени поотделно:

„По някаква отколешна критическа инерция литературата за деца продължава да се смята за съвсем отделна леха в градината на националната ни словесност, многозначително отсъства от академичната литературна история. Азбучна истина е, че Елин Пелин, Асен Разцветников, Ангел Каралийчев, Ран Босилек, Емилиян Станев, Валери Петров, Йордан Радичков, Станислав Стратиев, Георги Мишев, Георги Константинов, Иван Цанев, Николай Кънчев, Кирил Кадийски, Биньо Иванов не са писали творбите си за деца само и единствено за деца. Те просто търсят и намират още един от възможните пътища към разум, справедливост, сигурност, нравственост; към усвояване на различното в един свят от дотегливи еднаквости“.

И Вихрен на практика показва колко ползотворно може да бъде онова критическо внимание, което с еднаква сериозност се разпределя между „двете литератури“. Приносът му за опознаване на детската ни литература се измерва не само с научните публикации, а и с многобройните му участия в конференции и кръгли маси, сред които и тези в Сливен, по време на ежегодните фестивали на детската книга. На всички форуми Вихрен участваше не само като автор на доклади, но и като внимателен слушател, който умееше да подкрепи всяко ценно зрънце в изложенията на своите колеги.

Вестта, че Вихрен си е отишъл, ме застигна в Брунате. Изпитах остра болка и тъга, че не мога да изпратя тази необикновена личност, която съчетаваше качествата на забележителен учен и изключително скромнен човек, на благост и топлота, но в същото време на неотстъпчивост и твърдо отстояване на ценности и позиции. Запалих свещичка в близкия храм и се помолих за светлина по новия път на Вихрен. А за утеха си помислих, че Пенчо Славейков, пред чийто бюст-паметник се бях поклонила току-що, сигурно ще посрещне своя талантлив изследовател и ще започне да му отваря сияйните небесни врати.